

רש"ר הירש שמות פרק ל פסוק יא

וכן עתה, לאחר סיום פרשת המצוות הללו, באה מצוות מחצית - השקל - למען ידעו דורות האומה, כי האומה והמשכן חטיבה אחת הם. הנה זה דבר האמת הגדולה בישראל: לא הוקם המקדש אחת ולתמיד על מנת שמלאכתו תיעשה על - ידי הכהנים בבחינת מצוות אנשים מלומדה, **כי לא ישיג המקדש את מטרתו אלא אם כן תשתתף האומה בעבודתו בכוחות רעננים וחיוניים המתחדשים בכל יום תמיד**; ואין חשיבות ליחיד ולכלל האומה - אלא באותם המעשים שיש בהם כדי להגשים את תכלית המשכן, וכל עצמו של משכן אינו אלא להיות מקדש לתורת ישראל.

רש"ר הירש שמות פרק ל פסוק יב

לפקדיהם. "פקד" קרוב ל"בגד", והוא מורה על הלבשת דבר את "בגדי" תכונותיו, ומכאן גם העמדת דבר בתוך מערכת של תכונות, או בתוך מערכת תכונותיו, ונמצאת משמעותו של "פקד": לחשוב, להפקיד משרה ביד אדם, לספור וכיוצא בזה, ועי' פי' בראשית כא, א. בכל ספירה ומפקד מוסדרים הנפקדים בכלל מושג אחד משותף, וכל נפקד נחשב ונערך כאחד מנושאי המושג הזה. "פקודי בני ישראל" הם כל אלה הנחשבים כ"בני ישראל", ושבם מתגלם המושג "בני ישראל" התגלמות ממשית. בו ברגע שאדם בא בכלל מניין "פקודי בני ישראל", הרי שהוא לומד להעריך את עצמו כ"בן ישראל", ודבר זה מעורר בליבו את תודעת ערך עצמו, והוא רואה את עצמו כהתגלמות מושג אומתו שלו. באותו רגע הוא נקרא ללמוד לקח רב משמעות: לא על - ידי הוויית עצמו גרידא, ולא על - ידי יישותו לעצמו, יש ערך ומשמעות ל"נפשו" ולאישיותו; הוא איננו נעשה חלק בלתי - מבוטל של האומה על - ידי עצם קיומו והנאת חייו, אף איננו זכאי לקיומו עקב עצם עובדת הווייתו. **רק מי שנותן ותורם - עולה למניין, רק מי שנותן ותורם קונה זכות להמשך קיומו, ורק מי שתורם כמצווה עליו זוכה למעמד בקרב הבריות, שה' העניק להם את כתר ההווייה, וזוכה למעמד בקרב כלל ציבור האומה. רק מי שתורם את תרומתו זכאי להימנות במספר בני ישראל.** בשעה שהוא בא להימנות בלא שתורם את תרומתו, ותובע זכות קיום לעצמו ללא תרומה, - בו ברגע הוא מקפח את זכותו לקיום. ברם, איה האדם שיצא ידי חובתו במתן תרומתו במידה כה מלאה, עד שיוכל לתבוע לעצמו את הזכות המלאה למלוא קיומו - אפילו שעה אחת? איה האיש, שחסרונותיו לא יטפחו על פניו בשעת עלייתו למניין, ולא יהיה זקוק לכפרה באותה שעה? איה האיש, שיתיימר לעלות למניין - ללא כפרה!

רש"ר הירש שמות פרק ל פסוק יג

עבר על - הפקדים, דהיינו שעה שעליו "לעבור" מתוך החוג של אלה שאינם עולים למניין - אל חוג המנויים. אין אצילות גבוהה יותר, אף אין תודעה של אושר עילאי יותר, מלהימנות על "פקודי ה'", דהיינו להיות בין אלה שה' מונה וסופר אותם למען שמו. הללו נימנים על צבאות ה' ועולים לזכרון לפניו - אפילו לשעה קלה של חיים חולפים, ואפילו מעמד חייהם שפל וצנוע. רק מי שנודר בליבו שיעשה את מלוא חובתו, יעבור מתוך המון הבריות נטולי החשיבות ורודפי טובת עצמם - אל תוך חוג האצילים העולים למניין לפני ה', ורק הוא יהיה מאושר בידיעה, שחלקו עם אלה שה' מונה וסופר אותם.

והביטוי הסמלי, שבו מביע כל אחד ואחד את התחייבותו לתרום ולעשות, הוא - מחצית השקל. תרומתו של היחיד - אפילו תהא שלמה בתכלית השלמות - מבחינה אובייקטיבית לעולם לא תוכל להיות דבר שלם. פעולתו של יחיד - לעולם אינה אלא מקצת דבר, וכדי שפעולתו תהא שלמה, יש צורך בהתמסרות אחיו במידה שווה. אכן אין היחיד נדרש לעשות דבר בשלמותו: "לא עליך המלאכה לגמור". אבל הוא נדרש לתרום את שלו למען הדבר השלם

רש"ר הירש שמות פרק ל פסוק טו
העשיר לא - ירבה והדל לא ימעט: דווקא בשוויון זה מתבטאת התכונה הסימבולית של תרומת מחצית - השקל הקבועה. אם כל אחד ואחד, כעשיר כעני, עושה את שלו בשלמות, הרי שלפני ה' ולפני מקדשו אין משקל המאות והאלפים של כספי העשירים גדול יותר ממשקל הפרוטות של העניים, ודין אחד לפרוטות העניים ולמאות ולאלפים של העשירים. העשיר אינו יכול לתת יותר, והעני אינו צריך לתת יותר ממחצית השקל. ה' ומקדשו אינם מודדים את שיעור הגודל המוחלט של התרומה, אלא את שיעור הגודל היחסי, וערך התרומה הוא ביחס לרכושו וליכולתו של התורם. כל מי שנותן במלוא כוחו, לפי מידת יכולתו ומאודו, למען עבודת ה' ומקדשו, הוא נותן את "מחצית - השקל" שלו כ"מתן סמלי" על מזבח ה'.

רש"ר הירש שמות פרק לא פסוק יג
אך את - שבתני תשמרו. המאמר הזה נותן עדיפות לשמירת השבת - מעל למלאכת המשכן, ואפילו מלאכת המשכן דחווה היא מפני השבת. לראשונה מציין הכתוב כאן את מצוות השבת במושג ה"שמירה", ושלוש פעמים הוא חוזר עליו בפרשת השבת הזאת (פסוקים יג, יד, טו). המושג הזה מגלה אפוא את עיקר תוכנו של הפרק הזה. מושג השמירה מלמד אותנו, שעלינו לראות את השבת כנכס הנתון לנו מבחינה אובייקטיבית והמופקד בידינו לשומרו. כל חובות השומרים מוטלות עלינו ביחס לשבת; אסור לנו לנהוג כלפיה ב"פשעה" או ב"שליחת יד", להעלים עינינו ממנה, לנהוג בה בשרירות לבנו; ועלינו להרחיק ולמנוע ממנה - מתוך חרדה שבנאמנות ובפקיחת עין - כל דבר העלול לפגוע בנכס קדוש זה המופקד בידינו. בהטעמה שכזאת אין מושג השמירה ניכר במקרא אלא ביחס למצוות ה' בכללותן, ובין המצוות המיוחדות - כנראה רק ביחס למצוות הפסח: "ושמרתם את - המצות" (לעיל יב, יז); "ושמרתם את - החקה הזאת למועדה" - במידה ששם מדובר בחג הפסח (לעיל יג, י); "את - חג המצות תשמרו" (לעיל כג, טו; להלן לד, יח); "שמור את - חדש האביב" (דברים טז, א). אך ביחס לפסח בא מושג השמירה רק במפוזר ובמקראות בודדים, ואילו כאן חוזר הכתוב עליו פעמים אחדות בדיבור אחד. ועוד: לא נמסרה כאן ל"שמירתנו" השבת דרך כלל, אלא "שבתתי", כלומר, כל יום - שבת ממשי נמסר לידינו עם כניסתו כנכס קדוש מיוחד מקדשי ה', כל יום - שבת ממשי מטיל עלינו את התחייבותנו מחדש ותובע לעצמו מידינו את כל חובת שמירתנו מחדש ("אף על פי שלא נודע לו בינתים אמרינן ימים שבינתים הויין ידיעה לחלק", עי' שבת סז ע"ב ותוספות שם ד"ה כלל גדול, ועי' מאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, שם סט ע"ב). ואין הדברים אמורים לגבי מלאכת חולין פרטית, ולא לגבי מלאכה המפרנסת את בעליה, אלא לגבי מלאכת המשכן, שהיא מלאכה המוקדשת למטרה עליונה, קדושה, לאומית ואלוהית. שמירת השבת נדרשת כאן נוכח מלאכת המשכן, שמטרתה היא קירבת ה', ועל - ידי כך מתבררת בתכלית הבירור עליונותה של שמירת השבת לעומת כל שאר הצרכים שאין בהם משום קדושה:

רש"ר הירש שמות פרק לא פסוק יח

שני לחת העדת. כבר הערנו בפ' בראשית א, יד - יט, עמ' יד, שהכתיב החסר של צורת רבות מייצג את הריבוי במושג של יחידה אחת, הווה אומר, כמושג אחיד ומשותף המתגלם בנושאים רבים כאחד. כן גם כאן: על - ידי הכתיב "לחת" מלמדנו הכתוב לראות את שני הלוחות כיחידה אחת בת שני חלקים המשלימים זה את זה. וכן למדו בשמות רבה (מא, ח): "לא זו גדולה מזו" - לוח המצוות שבין אדם למקום ולוח המצוות שבין אדם לחברו, שניהם בני שיעור אחד ומשקל אחד וחשיבות אחת, ורק שניהם כאחד מייצגים את יסודות תורת ה' (ע'י פ' לעיל כ, יד). ושניהם יחד היו בדמות קוביה שלמה אחת, וכל לוח תפס מחצית הקוביה (ע'י פ' לעיל כה, י):

רש"ר הירש שמות פרק לא פסוק יח
לחת אבן. הארון, שנועד לקלוט את הלוחות, היה עשוי מ"עץ", ואילו לוחות התורה היו עשויים אבן. זאת התורה הנתונה לנו לא יחול בה שינוי לעולם, ואילו אנחנו, מקבלי התורה ומקיימיה, נתעלה בה ועל ידה בתהליך של השתלמות נצחית (ע'י פ' לעיל כה, י - יא):

רש"ר הירש שמות פרק לב פסוק א
קיצורו של דבר: ירדה תורה אל ישראל כדי למשול בעם, ואך ירדה אל ישראל - ניתן לה תפקיד נוסף: כוחה האלוהי יועמד במיבחן חינוכו של העם הזה לקבלת התורה מתוך כניעה גמורה, ומקדש התורה יהיה בראש ובראשונה מקום כפרה, ואין זה אלא מקום של חינוך בלתי - פוסק לקראת עתיד טוב יותר וטהור יותר.
בטרם יוקם מקדש התורה, היה עליהם, על העם והכהנים, להוכיח שהם זקוקים לכפרה. ולא בכדי אנו מעיזים לומר: "היה עליהם". חשיבותו של כל המאורע הזה גדולה ביותר לגבי הערכת אופייה האובייקטיבי של התורה, לגבי משמעותו של מקדש התורה ולגבי יחסי העם אל שניהם. על יסוד הגורמים הכלליים שרמזנו עליהם למעלה, והגורמים המיוחדים שנסקור אותם לקמן, מצטייר לפנינו המאורע הזה כבעל חשיבות כה גדולה, עד שמותר לנו להניח, שכל אותה התרחקות של משה למשך ארבעים יום היתה אמורה להיות נסיון לעם, למען ילמד לדעת את דבר האמת בדרך החווייה ההיסטורית קודם לירידת התורה אל העם והקמת מקדשה, - אותו דבר האמת שידיעתו היא תנאי הכרחי להשפעה המחנכת של התורה והמקדש עלינו:

רש"ר הירש שמות פרק לב פסוק א
עשה - לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי - זה משה האיש וגו'. המטרה - "אשר ילכו לפנינו" - והנימוק - "כי - זה משה האיש" - מוכיחים בעליל, כי לא היה כאן מעשה של עבודה זרה במובן הרגיל, כלומר, מעשה של בגידה בה'. מעשה ידי אהרן אמור היה לבוא במקום משה - לא במקום ה'. הם שיערו שמשה מת בתאונה, ולכן תבעו מידי אהרן מין דמות של "משה" שלא תאבד לעולם. ברם, השתתת בטחונם בעתידם על קיומה של דמות משה, ואמונת ההבל, שיכול ורשאי אדם לעשות לעצמו דמות "משה", אף חייב לעשותה, - הללו הם פרי דמיון המנוגד בתכלית הניגוד לאמיתות היסוד של אמונת ישראל בדבר מהותו של ה' והיחסים ההדדיים שבין ה' ובני האדם. על אמיתות אלה הוזהרו בבירור בדברים החשובים, שאמר ה' מיד לאחר מעמד הר סיני: "אתם ראיתם וגו' לא תעשו אתי וגו'" (לעיל כ, יט - כ, וע'י פ' שם).

רש"ר הירש שמות פרק לב פסוק א
כנגד מתייצבת אמונת האמת הישראלית, האמורה לחסל כל דמיון שוא של סובייקטיביות אלילית

- בכל צורה שהיא. לא יוכל האדם לעשות לו אלהים; אין לו צורך בזה ואין לו רשות לכך. לא על - ידי הגשמת העניין האלוהי יקרב האדם לעצמו את האלוהות, אלא עליו לקרב את עצמו, על כל יחסיו, אל ה' - על - ידי שימלא את כל נפשו שלו בתוכן רוחני ומוסרי, ועל - ידי שישעבד את כל מעשי חייו למצוות ה'. כדי שיזכה לקירבת ה', וכדי שיבטיח לעצמו שמירה והשגחה מיד ה', אין לו לאדם לעשות פעולה כלשהי שיהיה בה כדי להשפיע על ה', אלא על עצמו. לא אל עיצוב גורלו, אלא אל עיצוב מעשיו עליו לשים את ליבו, והלימת אורחותיו עם רצון ה' - היא הדרך היחידה, שבה יוכל להשפיע גם על גורלו

רש"ר הירש שמות פרק לב פסוק ו

הנה חזה עם ישראל בבשרו ולמד לקח לדורי דורותיו: בה בשעה שתורת המוסר האלוהית אמורה היתה לרדת אל קרבו ולשכון בתוך מקדשו בארץ, כערובה היחידה לקשר זיקתו אל ה', - למד שהסטייה הקטנה ביותר מן הכניעה הבלעדית לפני ה' האחד והיחיד, דהיינו פולחן אלילי בכל צורה שהיא, יביא בהכרח לידי כפירה בחוק המוסרי של ה'. וגם האיש, שנועד להיות הכהן הגדול הראשון לעם ישראל, למד אותה שעה לקח לעצמו ולדורי דורות: אל "יתחכם" כהן בישראל; אל יעשה בדברי האמת של תורת ה' כבתוך שלו, ואל ישא ויתן בהם ולמענם כדרך שנושאים ונותנים בדברים - מוותרים על חלקם, כדי להציל את השאר. עדות ה' חקוקה על סלע איתן. יכול אתה להיכנע לה ויכול אתה לכפור בה, אולם שום כהן לא יוכל לשנות בה כקוצו של יוד.

רש"ר הירש שמות פרק לב פסוק יד

(יד) וינחם ה' - עי' פי' בראשית ו, ו. נראה שכל הדיבור המוסף של ה' (לעיל פסוקים ט - י) אך תכלית אחת היתה לו: להביא לידיעתו של משה את כל חומרת ההכרעה של השעה, ולהוביל אותו לידי גילוי הטעמים האפשריים שביסוד החלטתו הסופית של ה', וכן לגילוי משימתו של משה עצמו, משימה העולה מתוך נסיבות השעה. עתה הושגה התכלית הזאת. משה הבין, כי הפנייה אל העתיד, שבו יוחזר העם למוטב, תצילנו מסכנת הכלייה שבהווה, ושבנו במשה עצמו ימצא העניין האלוהי נציג בקרב הארץ; על - ידי כך הועברה גזירת הכלייה, שאחרת היתה בלתי - נמנעת. כל טענותיו של משה - מגמה אחת היתה להן: לברר לעצמו בתכלית הבירור, שלגבי שעת חירום שכזאת צפה ה' מראש דרך אחרת מאשר גזירת כלייה מיידית, ושאמנם דרך זו תעלה ברצון לפני ה' - זה היה תוכן בקשתו. ואכן על - ידי כך נטל משה על עצמו, בלא אומר ודברים, לייצג מעתה את העניין האלוהי שנעשה לבוז בקרב העם, וזאת אנו רואים בהמשך הדברים. והרי זה לגמרי תואם את ענוותנותו של משה, שיעשה כן בכל כוחו, אך לא יודיע על כך מראש בדברים גדולים. גם על אודות פנחס עתיד ה' לדבר לאמור: "השיב את - חמתי מעל בני - ישראל בקנאו את - קנאתי בתוכם ולא - כליתי את - בני - ישראל בקנאתי" (במדבר כה, יא). בשעה שהעניין האלוהי נעשה לבוז, ואינו מוצא לו נציג בין האנשים בקרב הארץ, - או אז יקנא ה' את קנאת נקמתו, ויציל על - ידי כך את דברו. איש כפנחס יציל את דבר ה', ויחד עם זאת יושיע את העם. וכן עשה משה. משנתחורר לו למשה בצלילות הדעת הדבר שצריך לעשות עתה להצלת דבר ה' בקרב העם - נתרצה ה' להעביר את הגזירה על כליית העם, שאחרת היה מנוי וגמור עמו לכלותו.